पापजनकत्वम् "पतितानां गृहं गत्वा भुक्त्वा च प्रतिगृह्य चेति" बृहस्पतिवचनादिति चेन्न पातकेतरप्रायश्चित्त द्रव्यस्य ग्राह्यत्वापत्तेः, उच्यते ।"आदातुर्विशुद्ध्यर्थमिति" महापातके श्रवणेऽपि लाघवात् सामान्यश्रुतिरेव कल्पनीया पापक्षयमात्रसाधनत्वेन यदुत्सृष्टं तत् प्रायश्चित्तद्रव्यं न ग्राह्यमिति, होलाकाधिकरणन्यायात् । अत एव न तुला-पुरुषादावतिव्याप्तिस्तस्य पापक्षयमात्रफलत्वाभावात् स्वर्गादिफलस्यापि तस्य श्रुतत्वात् अत उक्तयाज्ञवल्क्यवचना-न्महापातकिप्रायश्चित्तद्रव्यग्रहे सकृत्कृते वैश्वानरीष्टिः । अत्यन्तावृत्त्या द्रव्यत्यागश्च जले क्षेपणीयः ब्रह्मचारिणे वा देयः । यद्यपि प्रायश्चित्तेतरपतितद्रव्यग्रहणे बृहस्पतिना चान्द्रायणमासोपवासौ विहितौ तथापि तावभ्यासविषयौ ज्ञेयौ लघुपापप्रायश्चित्तद्रव्यग्रहणे तु "यद्गर्हितेनार्जय-न्ति कर्मणा ब्राह्मणा धनम् । तस्योत्सर्गेण शुद्ध्यन्ति जप्येन तपसैव चेति" मनूक्तगायत्रीसहस्रजपमासैकगोष्ठवासपयः पानव्रतमाचरणीयम् । लघुतरपापप्रायश्चित्तग्रहणे तु "प्रति-गृह्याप्रतिग्राह्यं भुक्त्वा चान्नं विगर्हितम् । जपंस्तरत्-समन्दीयं मुच्यते मानवस्त्र्यहादिति" मनूक्तं दिनत्रयं तरत्समन्दीयजपशतं कुर्य्यादिति"। तरत्समन्दीयञ्च पाव-मानसूक्तान्तर्गतं सूक्तं तच्च मत्कृततुलादानादिपद्धतौ १८०।१ पृष्ठे दृश्यम् ।

उपदेशक त्रि० उप+दिश-ण्वुल् । उपदेशकर्त्तरि । "उप-देशकमाहात्म्यादार्षज्ञानाच्च पाणिनेः" शब्दा०र०।

उपदेशसाहस्री स्त्री वेदान्तप्रकरणभेदे तत्र हि उपदे-शाः सहस्रं सन्तीति तस्यास्तथात्वम् ।

उपदेशिन् त्रि०उपदिशति उप+दिश-णिनि । उपदेशकर्त्तरि स्त्रियां ङीप् ।"गतानुगतिकोलोकः कुट्टिनीमुपदेशिनीम्"। प्रमाणयति नो धर्म्मं यथा गोघ्नमपि द्विजम्" हितो०।

उपदेश्य त्रि० उप+दिश-कर्म्मणि ण्यत् । १अनुशासनीये । यस्य प्रवर्त्तनार्थमुपदेशः क्रियते तस्मिन् २उपदेशार्हे कर्म्मादौ च "विद्याश्च वा अविद्याश्च यच्चान्यदुपदेश्यम्" अथ०११,८,२३

उपदेष्टृ पु० उप+दिश-तृच् । १गुरौ कर्म्मोपदेशके २आचा-र्य्ये "चत्वारोवयमृत्विजः स भगवान् कर्म्मोपदेष्टा हरिः" वेणी०। "तस्योपदेष्टारमपि पूजयेच्च ततोगुरुम् । न पूज्य-ते गुरुर्यत्र सर्व्वास्तत्राफलाः क्रियाः"ति०त०बृह० ।"उप-देष्टानुमन्ता च लोके तुल्यफलौ स्मृतौ" आ०त०पु० । ३उपदेशदायके त्रि०स्त्रियां ङीप् ।

उपदेह पु० उपदिह्यते उपचीयतेऽनेन उप+दिह-घञ् । देहादिवृद्धौ गण्डमालाश्लीपदादिभिर्देहस्फीततायाम् । "कण्डूर्गुरुत्वं सुप्तत्वमुपदेहोऽल्पवेदनं स्तम्भः शैत्यञ्च यत्र तं श्लैष्मिकमिति विद्यात्" व्रणविभागे सुश्रु०"गुदो-पदेहशोफौ तु स्नेहोऽपक्वः करोति हि" तद्दौर्गन्ध्योप-देहौ तु श्लेष्माणञ्चापकर्षति" सुश्रु० । [हेम० ।

उपदेहिका स्त्री उपदेहोविद्यतेऽस्याः ठन् । कीटभेदे (दीमक)

उपदोह पु० उपदुह्यतेऽत्र उप+दुह-आधारे घञ् । दोह-नपात्रे "ददादि यो वै कपिलां सवेलां कांस्योपदोहां द्रविणैरुत्तरीयैः" भा० व० १८६ अ० । "सदक्षिणां काञ्चनचारुशृङ्गीं कांस्योपदोहाम्" । "गाः कांस्यो-पदोहाश्च कन्याश्च वस्त्रलङ्कृताः" इति च हरि० ६अ० ।

उपद्रव पु० उप+द्रु-भावे घञ् । १उत्पाते । रोगारम्भके धातुवैषम्यजनिते २विकारभेदे च । (उपसर्ग) तल्ल-क्षणमुक्तं वैद्यके । "यो व्याधि स्तस्य यो हेतुर्दोषस्तस्य प्रकोपतः । योऽन्योविकारो भवति स उपद्रव उच्यते" सुश्रुते चोक्तं "साध्ययाप्यासाध्यरोगभेदमुपक्रम्य । "त-त्रौपसर्गिको यः पूर्व्वोत्पन्नव्याधिं जघन्यकालजातो व्याधिरुपसृजति स तन्मूल एवोपद्रवसंज्ञकः" । तेन उपसर्जकत्वात्तस्य तथात्वं अत्रार्थे कर्त्तरि अच् इति" विवेकः । स च व्याधिभेदेन नानाविधः । रोगभेदे तद्भेदाश्च तत्रैवोक्ता बहुशः । तत्र व्रणभेदे "अतिदग्धे मांसा-लम्बनंगात्रविश्लेषसिरास्नायुसन्ध्यस्थिव्यापादनमतिमात्रं ज्वरदाहपिपासामूर्च्छाश्चोपद्रवा भवन्ति" पालीरोगे च "अत ऊर्द्ध्वं नामलिङ्गैर्वक्ष्ये पाल्यामुपद्रवान् । उत्पाटक-श्चोत्पुटकः स्रावः कण्डूयुतो भृशम् । अवमन्थः सकण्डू-को ग्रन्थिको जम्बुलस्तथा । स्रावी च दाहवांश्चैव शृ-ण्वेषां क्रमशः क्रियाम्" इति, विभज्य, तल्लक्षणचि-कित्से उक्ते । वातव्याध्यादौ प्राणमांसक्षयादय उप-द्रवाः । यथा"उपद्रवैस्तु ये जुष्टाव्याधयो यान्त्यसाध्यताम् । रसायनादिना वत्स ! तान् शृण्वेकमना मम । वातव्याधिः प्रमेहश्च कुष्ठमर्शोभगन्दरः । अश्मरी मूढगर्भश्च तथैवोदरमष्ट-मम् । अष्टावेते प्रकृत्यैव दुश्चिकित्स्या महागदाः । प्राण-मांसक्षयकाशतृष्णाशोषवमीज्वरैः । मूर्च्छातिसारहिक्काभिः पुनश्चैतउपद्रुताः । वर्ज्जनीयाविशेषेण भिषजा सि-द्धिमिच्छता" सुश्रु० । एवमन्येऽपि रोगभेदे उपद्रवा स्त-त्रोक्ता दृश्याविस्तरभयान्नोक्ताः ।

उपद्रष्टृ त्रि० उप+दृश-तृच्-अम् । उपदर्शके साक्षिणि